

LEKSIKOLOGIYA VA SEMASIOLOGIYA FANINING VAZIFALARI

Achilova Rayhona Xasanovna
rayxonaachilova437@gmail.com

Tel nomer: 942343900

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat
universiteti Markaziy Osiyo xalqlari va tillari
madaniyati instituti 107-guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada tilshunoslikning eng muhim va fundamental sohalari bo'lgan leksikologiya va semasiologiyaning asosiy vazifalari, ularning tildagi lug'at tarkibini o'rganishdagi o'rni hamda o'zaro aloqadorligi tizimli ravishda tahlil qilinadi. Leksikologiya tildagi so'z boyligini muayyan tartibga solingan sistema sifatida o'rganuvchi fan sifatida, uning zimmasidagi so'zlarning kelib chiqishi, iste'mol doirasi, uslubiy qatlamlari va lug'at tarkibining boyish manbalarini tadqiq etish kabi dolzarb vazifalar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Leksikologiya, Semasiologiya, So'z ma'nosi, Tilshunoslik, Ma'no o'zgarishi, So'zning tuzilishi, Ijtimoiy tilshunoslik, Madaniyat va til, Psixolingvistika

ЗАДАНИЯ ПО ЛЕКСИКОЛОГИИ И СЕМАЗИОЛОГИИ

Ачилова Райхона Хасановна
rayxonaachilova437@gmail.com

Институт культуры народов и языков
Центральной Азии, Самаркандский государственный
университет имени Шарофа Рашидова

Аннотация. В данной статье систематически анализируются основные задачи лексикологии и семасиологии, наиболее важные и фундаментальные области лингвистики, их роль в изучении лексики языка и их взаимосвязи. Лексикология, как наука, изучающая лексику языка как определенную организованную систему, охватывает такие актуальные задачи, как изучение происхождения слов, сферы употребления, стилистических слоев и источников обогащения лексики.

Ключевые слова: Лексикология, Семасиология, Значение слова, Лингвистика, Изменение значения, Структура слова, Социоллингвистика, Культура и язык, Психоллингвистика

TASKS OF LEXICOLOGY AND SEMASIOLOGY

Achilova Rayhona Xasanovna

rayxonaachilova437@gmail.com

*Institute of Culture of Peoples and Languages
of Central Asia, Samarkand State University
named after Sharof Rashidov*

Annotation. This article systematically analyzes the main tasks of lexicology and semasiology, the most important and fundamental areas of linguistics, their role in the study of the vocabulary of a language, and their interrelationships. Lexicology, as a science that studies the vocabulary of a language as a certain organized system, covers such urgent tasks as the study of the origin of words, the scope of use, stylistic layers, and sources of enrichment of the vocabulary.

Keywords: Lexicology, Semasiology, Word Meaning, Linguistics, Meaning Change, Word Structure, Sociolinguistics, Culture and Language, Psycholinguistics

KIRISH.

Leksikologiya va semasiologiya tilshunoslikning muhim bo'limlari bo'lib, ular so'zlarning ma'nosi, tuzilishi va ularning o'zaro munosabatlarini o'rganishga qaratilgan. Leksikologiya, asosan, leksika – ya'ni tilning so'zlar majmuasini, ularning ma'nolarini, shakllarini va funksiyalarini tadqiq etadi. Bu fan so'zlarning turli xil turkumlari, ularning o'zaro bog'lanishi va o'zgarishini o'rganish orqali tilning boyligini va dinamikasini ochib beradi. Semasiologiya esa ma'no va uning shakllanishi, rivojlanishi va o'zgarishini o'rganadi. Bu fan so'zlarning ma'nosi qanday paydo bo'lishi, qanday omillar ta'sirida o'zgarishi va ijtimoiy kontekstda qanday rol o'ynashi kabi masalalarni ko'rib chiqadi. Semasiologiya tilshunoslikda so'zlar va ularning ma'nolari o'rtasidagi murakkab munosabatlarni tushunishga yordam beradi. Leksikologiya va semasiologiyaning vazifalari bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. Ular birgalikda tilning ijtimoiy, madaniy va psixologik jihatlarini ochib berishga xizmat qiladi. Masalan, so'zlar qanday qilib madaniyat va tarixiy jarayonlar ta'sirida o'zgaradi, yoki qanday qilib yangi ma'nolar paydo bo'ladi - bular leksikologiya va semasiologiyaning tadqiqot ob'yektlaridir. Shu bois, leksikologiya va semasiologiya zamonaviy tilshunoslikda katta ahamiyatga ega. Ular orqali biz tilning nafaqat strukturasi, balki uning ijtimoiy hayotdagi rolini ham chuqurroq tushunish imkoniyatiga ega bo'lamiz. Bu fanlar, shuningdek, boshqa fanlar bilan integratsiyalashgan holda, tilni yanada kengroq kontekstda o'rganishga yordam beradi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI.

Leksikologiya va semasiologiya fanlari tilshunoslikda muhim o'rin tutadi va ularning vazifalari tilning boyligini, ma'nolarini va ularning o'zgarishini o'rganishga

qaratilgan. Leksikologiyaning asosiy vazifalari orasida soʻzlarning tuzilishi, ma'nosi, ularning turkumlari va oʻzaro bogʻlanishlarini tadqiq etish mavjud. Bu fan soʻzlar orqali ifodalangan gʻoyalarni, tushunchalarni va madaniyatni oʻrganish orqali tilning ijtimoiy kontekstda qanday ishlashini koʻrsatadi. Semasiologiya esa soʻzlarning ma'nosi, uning rivojlanishi va oʻzgarishi bilan shugʻullanadi. Bu fan soʻzlar va ularning ma'nolari oʻrtasidagi murakkab munosabatlarni oʻrganish orqali tilning dinamikasini, shuningdek, ijtimoiy va madaniy omillar ta'sirini aniqlashga yordam beradi. Semasiologiya orqali soʻzlarning yangi ma'nolarga ega boʻlishi, sinonimlar va antonimlar oʻrtasidagi farqlar, shuningdek, metafora va metonimiya kabi til vositalarining ishlatilishi oʻrganiladi. Oʻzbekiston tilshunoslik ilmidagi leksikologiya va semasiologiya boʻyicha bir qator olimlar muhim ishlar olib borgan. Ular orasida Abdulla Qodiriy, Hamid Olimjon, Muhammad Ali, va boshqa koʻplab olimlar mavjud. Abdulla Qodiriy oʻz asarlarida oʻzbek tilining leksik tarkibini chuqur tahlil qilgan va soʻzlarning ma'nolarini ochib berishda katta hissa qoʻshgan. U "Oʻtkan kunlar" romani orqali oʻzbek leksikasining boyligini namoyish etgan. Hamid Olimjon esa oʻz asarlarida soʻzlarning ma'nolarini va ularning ijtimoiy kontekstdagi ahamiyatini oʻrganishga e'tibor qaratgan. Uning she'rlari va maqolalarida leksikologiyaning asosiy tamoyillari koʻrinadi. Muhammad Ali esa semasiologiya sohasida koʻplab tadqiqotlar olib borgan boʻlib, u soʻzlarning yangi ma'nolarini aniqlashda va ularning madaniy kontekstda qanday ishlashini oʻrganishda muhim rol oʻynagan. Shuningdek, Oʻzbekiston davlat universiteti va boshqa oliy ta'lim muassasalarida leksikologiya va semasiologiya boʻyicha koʻplab tadqiqotlar olib borilmoqda. Bu ilmiy ishlar tilning rivojlanishi, uning madaniyatdagi roli va ijtimoiy hayotdagi ahamiyatini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi. Leksikologiya va semasiologiya, shuningdek, zamonaviy kommunikatsiyada tilning funksiyalarini oʻrganishda ham muhim ahamiyatga ega.

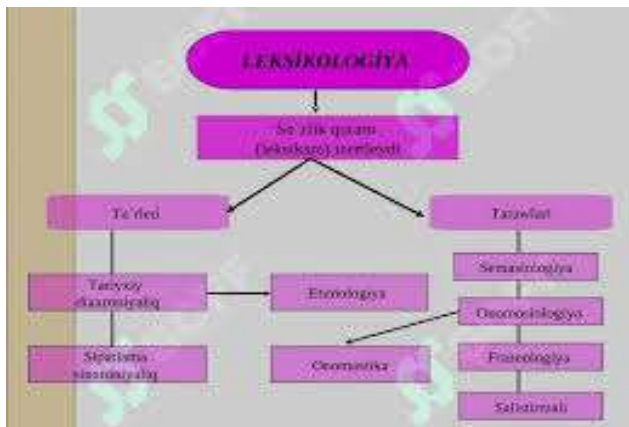
TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Leksikologiya va semasiologiya fanlari tilshunoslikda soʻzlarning ma'nosi, tuzilishi va ularning oʻzgarishini oʻrganishga qaratilgan. Ushbu fanlarning vazifalari va tadqiqot metodologiyasi quyidagi asosiy jihatlardan iborat: Leksikologiya soʻzlarning morfologik va sintaktik tuzilishini oʻrganadi. Bu jarayonda soʻzlar turkumlariga (ot, fe'l, sifat va h.k.) boʻlinadi va ularning grammatik xususiyatlari tahlil etiladi. Semasiologiya soʻzlarning ma'nosi, semantik tuzilishi va ularning kontekstga bogʻliq ravishda qanday oʻzgarishini oʻrganadi. Bu jarayonda sinonimlar, antonimlar, homonimlar va polisemiyalar kabi tushunchalar tahlil etiladi. Leksikologiya va semasiologiya tilning ijtimoiy va madaniy kontekstda qanday ishlashini aniqlashga yordam beradi. Bu jarayonda tilning oʻzgarishi, yangi soʻzlar paydo boʻlishi va madaniy aloqalar oʻrganiladi. Ushbu fanlarda tadqiqot metodologiyasi sifatida sifatli va miqdoriy usullar qoʻllaniladi. Sifatli usullar orasida suhbatlar, intervyular va fokus-

guruhlar orqali ma'lumot to'plash ko'zda tutiladi. Miqdoriy usullar esa so'zlar va ularning ma'nolarini statistik tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Leksikologiya va semasiologiya tilning rivojlanishi va o'zgarishini kuzatishda ham muhimdir. Bu jarayonda tarixiy tilshunoslik, korpus tahlili va lingvistik monitoring usullari qo'llaniladi. Ushbu metodologiyalar yordamida leksikologiya va semasiologiya fanlari tilning dinamikasini, uning ijtimoiy ahamiyatini va madaniy kontekstdagi roli haqida chuqurroq tushuncha beradi. Bu esa tilshunoslik ilmida yangi g'oyalar va yondashuvlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR.

Leksikologiya va semasiologiya - tilshunoslikning muhim sohalaridan bo'lib, so'zlarning ma'nosi, tuzilishi va ularning o'zgarishini o'rganadi. Ushbu fanlarning vazifalari va tadqiqot natijalari tilning dinamikasini va uning ijtimoiy-madaniy kontekstdagi rolini tushunishga yordam beradi. Leksikologiya so'zlarning morfologik va sintaktik tuzilishini tahlil qiladi. Bu jarayonda so'z turkumlari (ot, fe'l, sifat va h.k.) aniqlanadi va ularning grammatik xususiyatlari o'rganiladi. So'zlar orasidagi sinonimlik, antonimlik, homonimlik va polisemiyalarning o'zaro aloqalarini aniqlash orqali leksik birliklarning ma'nosi va funksiyasi tahlil qilinadi. Semasiologiya so'zlarning ma'nosini, uning kontekstga bog'liq ravishda qanday o'zgarishini o'rganadi. Bu jarayonda ma'no qatlamlari, konnotatsiya va denotatsiya tushunchalari tahlil etiladi. Semasiologiya tilning ijtimoiy va madaniy kontekstda qanday ishlashini aniqlashga yordam beradi. So'zlar orqali madaniy qadriyatlar, an'analar va tasavvurlarni o'rganish mumkin.

Leksikologiya va semasiologiya fanlari birgalikda tilning rivojlanishi va o'zgarishini kuzatishda muhim rol o'ynaydi. Ular yordamida so'zlar va ularning ma'nolari haqida chuqur tushuncha hosil qilinadi. Masalan, yangi so'zlar paydo bo'lishi, eski so'zlarning yangi ma'nolarni qabul qilishi yoki ijtimoiy o'zgarishlar natijasida so'zlarning konnotativ ma'nolarining o'zgarishi kabi jarayonlar o'rganiladi. Natijada, leksikologiya va semasiologiya nafaqat tilshunoslik ilmida, balki madaniyatshunoslik, psixologiya va sotsiologiya kabi boshqa fanlarda ham muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Ular tilning ijtimoiy hayotdagi roli, madaniy almashuvlar va kommunikatsiya jarayonlarini chuqurroq tushunishga imkon beradi.

Fan nomi	Asosiy tadqiqot obyekti	Bajariladigan vazifalar
Leksikologiya	Tilning butun lug'at tarkibi (so'zlar yig'indisi)	<ol style="list-style-type: none"> 1. So'zlarning kelib chiqishini (etimologiya) o'rganish. 2. Lug'at boyligining tarixiy rivojlanishini kuzatish. 3. So'zlarning iste'mol doirasi (faol/passiv lug'at) va uslubiy qatlamlarini tahlil qilish. 4. Neologizmlar va arxaizmlarni aniqlash.
Semasiologiya	So'zning ma'no tomoni, ma'no strukturasi	<ol style="list-style-type: none"> 1. So'z ma'nolarining turlarini (birlamchi, ikkilamchi) o'rganish. 2. Ma'no ko'chishi turlarini (metafora, metonimiya) tadqiq etish. 3. So'zlar orasidagi semantik munosabatlarni (sinonimiya, antonimiya, omonimiya, polisemiya) aniqlash. 4. So'z ma'nolarining kontekstual o'zgarishini tahlil qilish.

Ushbu jadval leksikologiya va semasiologiya fanlarining o'ziga xos tadqiqot obyekti va ular bajaradigan vazifalarini aniq ajratib ko'rsatadi. Tahlil natijasida quyidagi muhim jihatlarni ajratib ko'rsatish mumkin: Leksikologiya so'zlarni bir butun tizim sifatida o'rganadi. Uning vazifalari faqatgina so'zlarni sanab o'tish bilan cheklanmaydi, balki ularning "tug'ilishidan" "o'limiga" qadar bo'lgan hayot yo'lini kuzatishni o'z ichiga oladi. Etimologiya orqali so'zning tarixiy ildizlari, arxaizm va neologizmlarni o'rganish orqali esa tilning lug'at tarkibidagi uzluksiz o'zgarishlar dinamikasi o'rganiladi. Bu esa tilning jamiyatdagi o'zgarishlarga qanday moslashishini, yangi tushunchalarni ifodalash uchun yangi so'zlar qanday paydo bo'lishini tushunishga yordam beradi. Semasiologiya fani so'zning ichki dunyosiga, ya'ni uning ma'no strukturasi sho'ng'iydi. Uning vazifalari so'zning bir qancha ma'nolarga ega bo'lishi (polisemiya), ma'nolarning boshqa so'zlarga ko'chishi (metafora, metonimiya) kabi murakkab hodisalarni tadqiq etishdan iborat. Shuningdek, sinonimik qatorlar (ma'nodosh so'zlar) yoki antonimik juftliklar (qarama-qarshi ma'noli so'zlar) kabi semantik munosabatlar muloqotda nutqni boyitish va aniqlik kiritishda qanday rol o'ynashini tushunishga yordam beradi. Semasiologiya kontekstga bog'liq ma'no o'zgarishlarini tahlil qilib, tilning moslashuvchanligini ko'rsatadi. Jadvaldan ko'rinib turibdiki, bu ikki fan bir-birini to'ldiradi. Leksikologiya tilning leksik bazasini taqdim etsa, semasiologiya bu bazadagi har bir birlikning "ichki hayotini" ochib beradi. Ikkala fan ham leksikografiya (lug'atshunoslik) uchun fundamental poydevor vazifasini o'taydi. Lug'atlar nafaqat so'zlarni to'playdi (leksikologiya vazifasi), balki ularning ma'nolarini, qo'llanish kontekstlarini va semantik munosabatlarini ham izohlaydi (semasiologiya vazifasi). Leksikologiya va

semasiologiya tilning lug'aviy qatlamini ham umumiy, ham batafsil darajada o'rganish orqali tilning murakkab va dinamik tizim ekanligini isbotlaydi. Ularning vazifalari tilni chuqur tushunish, undan to'g'ri va samarali foydalanish hamda til madaniyatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

XULOSA.

Leksikologiya va semasiologiya tilshunoslikning o'zaro uzviy bog'liq sohalarini bo'lib, tilning lug'at boyligi va so'z ma'nolarini tizimli o'rganishni o'z oldiga asosiy maqsad qilib qo'yadi. Leksikologiyaning bosh vazifasi - tildagi so'zlar yig'indisini, ularning kelib chiqishi (etimologiyasi), iste'mol doirasi, uslubiy xususiyatlari va tilning lug'at tarkibi qanday rivojlanib borayotganini tadqiq etishdir. Semasiologiya esa so'zning ichki tomoni, ya'ni ma'no strukturasi bilan shug'ullanib, ma'no ko'chishi (metafora, metonimiya), ko'p ma'nolilik (polisemiya) va so'zlar orasidagi semantik munosabatlarni (sinonimiya, antonimiya, omonimiya) tahlil qiladi. Ushbu fanlarning vazifalari faqat nazariy tavsif bilan cheklanmaydi. Ular zamonaviy tilshunoslikda leksikografiya (lug'at tuzish), kompyuter lingvistikasi, tarjimashunoslik va sotsiolingvistika kabi amaliy sohalar uchun fundamental poydevor vazifasini o'taydi. Tildagi o'zgarishlarni, yangi so'zlarning (neologizmlar) paydo bo'lishi va eskirgan birliklarning (arxaizmlar) tildan chiqib ketish jarayonlarini ilmiy asoslab berish ham ushbu fanlarning muhim vazifasidir. Xulosa qilib aytganda, leksikologiya va semasiologiya tilning lug'aviy qatlamini tartibga solish, so'z qo'llash madaniyatini yuksaltirish va mulqot samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abduazizov, A. Tilshunoslik nazariyasiga kirish. – Sharq, 2010. 102-b.
2. Hojiyev, A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002. 60-b.
3. Jamolxonov, H. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Talqin, 2005. 145-b.
4. Madvaliyev, A. O'zbek tilshunosligi va terminologiyasi. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2017. 68-b.
5. Mirtojdiyev, M. O'zbek tili semasiologiyasi. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2010. 180-b.
6. Nematov, H., Rasulov, R. O'zbek tili sistem leksikologiyasi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1995. 55-b.
7. Rasulov, R. Umumiy tilshunoslik. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2013. 112-b.
8. Sayfullayeva, R. va boshqalar. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2020. 138-b.
9. Tursunov, U., Muxtorov, J., Rahmatullayev, Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: O'zbekiston, 1992. 185-b.
10. Yo'ldoshev, B. Frazologiya va leksikologiya masalalari. – Toshkent: Fan, 2008. 92-b.